

KREATÍV DESTRUKCIÓ

Philippe AGHION – Céline ANTONIN – Simon BUNEL: *A teremtő rombolás ereje*.

Fordította: CSEKOVSKY-ZUCCHETTI Anna.

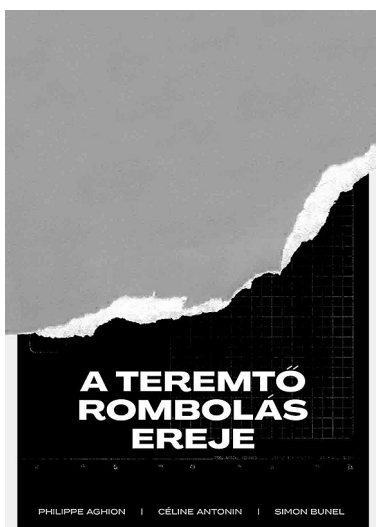
MCC Press, Budapest, 2025. 496 oldal, 7450 Ft

A kapitalizmust leíró egyik legnépszerűbb metafora a teremtő rombolás (*schöpferische Zerstörung*), vagyis a kumulatív és hullámokban jelentkező innováció gazdaságszervező erejéről szóló, Joseph Schumpeter-től származó koncepció. Elterjedtségének oka talán az is, hogy nyíltan reflektál a kapitalizmus mindenki által tapasztalt, olykor valóban brutális, válságokon, csődökön keresztül menetelő pusztító természetére, ám mindezzel együtt optimista és a kapitalizmus dinamikus, önszerveződő jellegére teszi a hangsúlyt. *A teremtő rombolás ereje* című, magyar nyelven frissen megjelent munka nem csupán a schumpeteri eredeti gondolatot középpontba állító elméleti revízió, hanem izgalmas, gazdag empiriát mozgósító, de ezen túl politikai és gazdasági cselekvési tervet is felmutatni kívánó kézikönyv a kapitalizmus jelenének és jövőjének értelmezéséhez. Philippe Aghion, Céline Antonin és Simon Bunel szerzőtríója nem csupán Schumpeter modelljét idézi fel, hanem modernizálja, árnyalja és a 21. század kihívásaihoz igazítja, legyen szó klímaválságról, zöld innovációról, munkaerőpiaci törekenységről vagy a globális válságokról. Ez az ambíció egyben a könyv legnagyobb kihívása is, hiszen a kötet egyszerre próbálja megvilágítani a Nyugat elmúlt ötszáz éves gazdasági felemelkedésének titkát, bemutatni a klímaválsággal kapcsolatos alkalmazkodási stratégiákat, és feltárni a munkaerőpiac, valamint a verseny és innováció olykor ellentmondásos kapcsolatát. Ezek a problémák már önmagukban is önálló kötetek tárgyai lehetnének, és sokszor keletkezik olyan benyomás az olvasóban egy-egy fejezet végén, hogy nem lehetséges egységes gondolati láncba szervezni a kötet fontosabb csomópontjait.

Mit jelent a rombolás, s miért van rá szükség? A könyv gondolatmenetének mérlegre tételét megelőzően érdemes egy pillanatra elidőzni azt illetően,

hogy mit is jelent a rombolás a tőkefelhalmozás ciklusában. Egyfelől értelemszerűen arról van szó, hogy az innováció a versenykéesebb áruk megjelenése (vagy minősége okán, vagy az árelőny révén) kiszorítja a kevésbé versenyképes jószágokat a piacról. Ennek következtében a versenyben alulmaradó termelési szerkezet felbomlik, és a tőke, valamint a munkaerő az új, versenykéesebb termelési rezsimek számára elérhetővé válik. A rombolás során az erőforrások a versenyképtelenebbtől a versenykéesebb termelési megoldások irányába mozognak, végső soron az összhatékonyság javul. A rombolás ugyanakkor két mozzanatban is végbemegy. Az első a vállalkozások szintjén értelmezhető rombolás, amikor a versenyképtelen vállalatok kiszorulása nyitja meg az utat a piac tisztulása előtt. A rombolás másik mozzanata, amikor a gazdaság egésze egyidejűleg szenved el az állótőke és a tőke szerves komponense közötti kapcsolat szétesését, a termelési tényezők dezintegrációját vagy megsemmisülését. Ez utóbbinak két formáját ismerjük: az egyik az általános gazdasági válság, a másik pedig a háború. Mind a két esetben arról van szó, hogy a tőke értékesülése érdekében a felhalmozott tőkejavak és a korábbi piaci és termelési minták szerint egybeszervezett termelési-fogyasztási struktúrák szétesésére van szükség az új tőkefelhalmozási ciklus elindítása érdekében. Mivel a tőkés felhalmozás dinamikája mindig expanzióban valósul meg, a rombolás így ehhez a növekedési kényszerhez kapcsolódó peremfeltétel.

Rátérve a könyvre, annak egyik központi problémája az innováció és a verseny kétarcú és sokszor egymással ellentétes kapcsolatának vizsgálata. Egyfelől a hatékony verseny ösztönzi a *frontier* cégeket, de mérsékli a lemaradók innovációs képességét. Másfelől teljesen világos összefüggés, hogy a technológiai innovációhoz szükséges beruházás abban az esetben lesz

tegrációját vagy megsemmisülését. Ez utóbbinak két formáját ismerjük: az egyik az általános gazdasági válság, a másik pedig a háború. Mind a két esetben arról van szó, hogy a tőke értékesülése érdekében a felhalmozott tőkejavak és a korábbi piaci és termelési minták szerint egybeszervezett termelési-fogyasztási struktúrák szétesésére van szükség az új tőkefelhalmozási ciklus elindítása érdekében. Mivel a tőkés felhalmozás dinamikája mindig expanzióban valósul meg, a rombolás így ehhez a növekedési kényszerhez kapcsolódó peremfeltétel.

Rátérve a könyvre, annak egyik központi problémája az innováció és a verseny kétarcú és sokszor egymással ellentétes kapcsolatának vizsgálata. Egyfelől a hatékony verseny ösztönzi a *frontier* cégeket, de mérsékli a lemaradók innovációs képességét. Másfelől teljesen világos összefüggés, hogy a technológiai innovációhoz szükséges beruházás abban az esetben lesz

kifizetődő a vállalat számára, ha később ezt a technológiai előnyt valódi piaci előnnyé tudja konvertálni, mégpedig olyan módon, hogy az újítást szabadalmi védelemben részesíti, vagy azt üzleti titokként képes megóvni a konkurenciától. Igen ám, csak hogy mindez, vagyis az innováció hasznainak beszedése már a verseny és az új szereplők belépésének korlátozásával jár. Ezért sokan érvelnek amellett, hogy a gazdaság összhatékonyságát az növelné, ha a leginnovatívabb technológia minden vállalat számára hozzáférhetővé válna, és ebből a helyzetből származna nyomás az új technológiai megoldások felé. Érdekes módon a szerzőtrío nem foglal egyértelműen állást ebben a dilemmában, inkább olyan általános közpolitikai elveket fogalmaz meg, mint a verseny és innováció harmóniájának biztosítása, mindenféle életszerű szabályozási megoldás bemutatása nélkül. Azon túl, hogy elméletileg is kérdéses, mi tekinthető optimális versenyszintnek (amely egyszerre biztosítaná az újítások megszületését, új vállalatok piacra lépését és az újítás gazdasági kiaknázását), ez az elképzelés abból a szempontból is merész, hogy azt feltételezi, a technológiához történő hozzáférést az állam szabályokon keresztül hatékonyan kontroll alatt tudja tartani. A nemzetközi versennyel kapcsolatban ugyanakkor éppen az a tapasztalatunk, hogy az államok nem tökéletesen működő szereplők, és a szellemi alkotások védelme sem megvalósított globálisan azonos szinten. Nem véletlenül, hiszen a különbségek maguk is a nemzetközi térben zajló verseny függvényei.

A könyv a nemnövekedés iskolájának (*de-growth*, *zero growth*) híveivel is szembeszáll, akik azt állítják, hogy egységyi gazdasági teljesítmény adott egységyi természeti erőforrás felhasználásával jár együtt. Éppen ezért az utánunk következő nemzedékek gazdasági növekedési potenciáljának megőrzése érdekében érdemes a saját, jelenbéli gazdasági növekedésünk ütemét mérsékelni. A szerzők ezzel szemben azzal érvelnek, hogy a technológiai innováció igenis lehetővé teheti, hogy egységyi gazdasági kibocsátás kevesebb természeti erőforrás felhasználásával jöjjön létre. Ezen a ponton azonban érdemes ezt a gondolatmenetet a szerzők saját korábbi állításaival szembesítve is próbára tenni. A technológiai innovációval kapcsolatban ugyanis a könyv azt a széles körben ismert tételt vallja, hogy annak elterjedése – a korábbi ipari forradalmak tapasztalatai alapján – nem eredményezi tömeges munkaerő-felesleg megjelenését, sőt amely munkafolyamatokban az automatizáció révén nő a termelékenység, ott az ahhoz kapcsolódó munkafolyamatok élőmunkaigénye meg is nőhet. Ha tehát a szerzők által is vallottan a technológiai innováció nem feltétlenül vezet a társadalmi környezetből elsajátított termelési tényező (a munkaerő) alacsonyabb mértékű igénybevételéhez, akkor nem világos, hogy a technológiai fejlődés miért biztosíthatná, hogy a természeti környezetből elsajátított erőforrásokra kisebb mértékben lesz szükség?

A kötet központi érvelése az innováció, a technológiai újítások gazdasági szerepe körül kristályosodik ki.

Éppen ezért nem mindegy, hogy milyen módon ragadjuk meg az innovációt, és hogyan számszerűsítjük mértékét. A könyv által leggyakrabban idézett mutatószám ezzel kapcsolatban az egységyi populációra jutó szabadalmak száma, ezzel a mutatószámmal azonban több probléma is adódik. A kötet talán legfontosabb szemléleti imitációja a nemzetállam léptékére méretezett cselekvési horizont, illetve az általános szabályozási optimizmus, mely szerint csak észszerű beavatkozásra van szükség az állam részéről bizonyos piaci mechanizmusok korrekciója érdekében, és a problémák nagy része meg is oldódik. A könyv maga is mintha egy elképzelt (európai) ország racionálisnak feltételezett döntéshozójához szólana. Ezzel a probléma elsősorban az, hogy a világ gazdaság ma már globálisan integrált, az értékláncok teljes egészében nemzetközies, és nemcsak áruk és szolgáltatások, de maguk a termelési tényezők is mobilisak a nemzetközi térben. Egy ilyen közegben illúzió azt várni, hogy „az állam” észszerű beavatkozása optimalizálja a verseny és az innováció arányát. Külön fejezetben vizsgálják, hogyan hatott a 2008 utáni olcsó finanszírozási környezet (alacsony kamatok, mennyiségi lazítás) az innovációs ciklusokra és versenyhelyezetre. Diagnózisuk lesújtó. A permanensen alacsony kamatok, államilag támogatott olcsó források olyan strukturális környezetet hoztak létre, amely kisebb piaci dinamizmussal, gyengébb innovációs erővel és lassabb automatizációval jellemezhető. Ez fontos tanulság a hazai gazdaságpolitika számára is, hiszen a vállalatoknak nyújtott olcsó likviditásnak ára van, mégpedig az első áldozatok egyike éppen a verseny- és innovációs képesség lesz. Itt tehát a szerzők is érintik azt a problémát, amelyet a kapitalizmus alapvető természetét átforgató folyamat egyik állomásaként azonosítok – jelesül azt, hogy az értéktöbblet többé nem a vállalati struktúrákon belül, árverseny vagy technológiai előny nyomán jön létre, hanem azt a monetáris politika tervezőasztalán állítják elő, majd adják oda a gazdasági szereplőknek. A verseny immár ezekért az olcsó forrásokért zajlik, és lekerül a rendszerről az a nyomás, amely a hatékonyságot és az innovációt kikényszeríti.

A szerzők egyértelműen állást foglalnak azt illetően, hogy ezáltal megtorpan a teremtő rombolás folyamata, de elmulasztják levonni azt a következtetést, hogy ezzel a kapitalizmusból valami visszavonhatatlanul el is vész.

A kötet nyomán érdemes elgondolkodni arról, hogy mit jelent a pusztítás és a teremtés akkor, ha a kapitalizmus alaplogikája átíródik? Különösen annak a fényében, hogy az elmúlt több mint kétszáz esztendőben a kapitalizmus saját mozgásformáinak felismerésén keresztül eljutott önmaga szimulációjának állapotába. Ezen a lencsén keresztül szemlélve pedig a kapitalizmus teremtő rombolása sem egyéb, mint egykorvolt jellegadó jegyeinek öncélú reprezentációja. Különösen is, ha az már nem is rendszerjellemző, hanem a piac helyett az államtól várjuk mesterséges előállítását.

VARGHA BÁLINT TAMÁS